

Ярина Богів

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 асист. кафедри конституційного та міжнародного права,
 канд. екон. наук
 yaryna_bohiv@ukr.net

НАРОДНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

© Богів Я., 2017

Досліджено осмислення особливостей забезпечення реалізації принципу народного суверенітету органами публічної влади в умовах демократичної трансформації та становлення нового правопорядку, побудованого на цінностях сучасного конституціоналізму. Проаналізовано особливості правосвідомості пострадянського періоду та досліджено окремі аспекти правового механізму забезпечення народного суверенітету.

Ключові слова: народний суверенітет; демократична трансформація; громадянське суспільство; публічна влада; громадянська правосвідомість.

Ярина Богів

НАРОДНЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ И ПРОБЛЕМЫ ЕГО РЕАЛИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ В УКРАИНЕ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Исследовано осмысление особенностей обеспечения реализации принципа народного суверенитета органами публичной власти в условиях демократической трансформации и становления нового правопорядка, построенного на ценностях современного конституционализма. Проанализировано особенности правосознания постсоветского периода и исследовано отдельные аспекты правового механизма обеспечения народного суверенитета.

Ключевые слова: народный суверенитет; демократическая трансформация; гражданское общество; публичная власть; гражданское правосознание.

Yaryna Bohiv

Institute of Jurisprudence and Psychology
 Lviv Polytechnic National University
 Department of Constitutional and International Law
 Ph. D.

NATIONAL SOVEREIGNTY AND PROBLEMS OF ITS REALIZATION IN TERMS OF DEMOCRATIC TRANSFORMATION IN UKRAINE: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

The article deals with the research on understanding the peculiarities of ensuring national sovereignty principle of implementation by public authorities in terms of democratic

transformation and formation of new law and order based on the modern constitutionalism values. Legal awareness peculiarities in the post-soviet period and certain aspects of the legal mechanism of providing national sovereignty are analyzed by the author.

Key words: national sovereignty; democratic transformation; civil society; public authority; civil legal awareness.

Постановка проблеми. Становлення України як демократичної, правової держави зумовлює необхідність проведення науково-теоретичних досліджень тих основоположних принципів, які покладені в основу конституційного ладу України та формують підвалини розвитку і взаємодії держави, права та суспільства. В системі цих базових принципів одну з головних позицій займає принцип народного суверенітету, який закріплює за народом право вирішувати найважливіші питання державного та суспільного життя, формувати вищі органи державної влади та місцевого самоврядування, контролювати їхню діяльність. Конкретизуючи цей принцип, Конституція України (ст. 5) проголошує, що право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові й не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами.

Принцип народного суверенітету та процес його реалізації органічно пов'язані не лише з безпосередньою демократією та притаманними їй інститутами, але і із загальною системою взаємодії суспільства і держави, коли існують реальні механізми і способи перенесення інтересів, прагнення і волі народу на державний рівень. Тому, характеризуючи процес реалізації принципу народного суверенітету в теоретико-правовому аспекті, маємо всі підстави для того, щоб розглядати його як чітку взаємодію між громадянським суспільством, яке є носієм суверенного права на здійснення влади та органами публічної влади, на які покладається завдання щодо забезпечення реалізації зазначеного принципу. Злагожденість у відносинах між суспільством та державою, вироблення дієвого механізму взаємодії між ними, забезпечення громадського контролю за публічною владою є тими позитивними факторами, які надають задекларованому в Конституції України принципу народного суверенітету реального змісту.

Вироблення ефективного механізму практичного здійснення цього конституційного принципу, визначення векторів подальшого розвитку держави неможливі без пізнання правової сутності самого явища народного суверенітету і відповідного поняття, встановлення його співвідношення із суміжними правовими явищами – державним та національним суверенітетом; дослідження правових меж та форм реалізації народного суверенітету; розуміння змісту і характеру зв'язків між громадянським суспільством та державою. Важливим завданням науки теорії держави та права є осмислення особливостей забезпечення реалізації цього принципу органами публічної влади в умовах демократичної трансформації та становлення нового правопорядку, оснований на європейських цінностях – верховенстві права, пріоритетності прав та свобод людини тощо.

Аналіз дослідження проблеми. Питання народного суверенітету та механізмів його реалізації було предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених у сфері суспільно-гуманітарних наук, зокрема юристів. Серед українських вчених – юристів на особливу увагу заслуговують наукові розробки Ю. Барабаша, В. Ковальчука, І. Куян, О. Петришина, В. Речицького, В. Скрипнюка, Ю. Тодики, В. Шаповала, О. Щербанюк. Попри те, що тема цієї статті неодноразово порушувалася в роботах науковців, в них менше уваги звернуто на проблему реалізації принципу народного суверенітету в умовах демократичної трансформації.

Мета статті. Метою цього наукового дослідження є аналіз проблем реалізації народного суверенітету в умовах демократичної трансформації, зокрема тих, що стосуються громадянської правосвідомості та конституційно-правового механізму забезпечення вказаного принципу.

Виклад основного матеріалу. Сучасна Україна переживає складні та суперечливі процеси демократичної трансформації, які неминуче пов'язані з виробленням нової правової ідеології, в основу якої має бути покладена оптимальна модель взаємодії між особою, суспільством та

державою, в якій народний суверенітет та права людини є ключовими елементами. Така модель передбачає наявність, з одного боку, легітимної державної влади, що функціонує у правових межах визначених конституцією як установчим актом народу, з іншого – правосвідомих громадян, які з повагою ставляться до публічної влади та усталеного правопорядку. Це вимагає як від представників влади, так і від громадянського суспільства глибокого осмислення значущості цілої низки правових цінностей, серед яких і народний суверенітет. Натомість складається ситуація знецінення принципу народного суверенітету, перетворення його на абстрактне поняття та звичайну декларацію, що породжує недовіру до інститутів демократії загалом. І в тому, що ця недовіра досі не подолана, велика частка вини державної влади, яка так і не виробила дієвого механізму реалізації цього принципу.

Україна, як суверенна держава, лише на шляху до становлення сучасної конституційної держави, яку неможливо уявити без розвиненого громадянського суспільства, основою якого є високий рівень громадянської правосвідомості. Для громадян, особливо для представників влади в Україні, характерне старе, пострадянське мислення, яке впродовж всього періоду незалежності так і не вдалося змінити, як через об'єктивні причини, так і великою мірою через суб'єктивний фактор. Однією з причин є те, що в державі та суспільстві так і не була вироблена і втілена в життя ліберально-демократична правова ідеологія, принципи якої лише задекларовано в Конституції України. В контексті цієї ідеї слушною є думка Ю. Барабаша про те, що постійне експериментування із ліберальними новаціями в політико-правовій сфері в умовах фактичної присутності в свідомості та політикумі ідей та прагнень радянської доби не дасть очікуваного результату, і навіть більше – може взагалі поставити під загрозу культивування у майбутньому демократичних цінностей в українському соціумі [1, с. 16].

Особливими рисами правової свідомості пострадянської доби, що притаманні представникам як влади, так і громадянського суспільства, які ускладнюють процес реалізації принципу народного суверенітету, є домінування патерналізму, правового нігілізму та юридичної безвідповідальності [2, с. 46–47].

Головною ознакою пострадянської правосвідомості є тотальний патерналізм, який тісно співіснує з прихованою зневагою до всього, що пов'язане з публічною владою. Впродовж сімдесяти років існування радянського режиму громадянам намагалися прищепити почуття батьківської турботи про народ, який повинен, безумовно, довіряти публічній владі, натомість повністю нівелювалась особистість, наділена почуттям власної гідності. Проявами такої ідеології сьогодні є занадто великі сподівання громадян щодо ролі держави у забезпеченні їхніх соціально-економічних прав. Так, відповідно до результатів загальнонаціонального опитування 2013 р. 69 % громадян України переконані, що переважна більшість громадян не зможуть прожити без опіки держави [3]. Як відомо, за Основним Законом держава взяла на себе важкий тягар достатньо вагомих соціальних зобов'язань. В цьому контексті можна чітко говорити про формування у громадян, зокрема під впливом Конституції та інтерпретаційної діяльності органу конституційної юрисдикції, своєрідних патерналістських (щодо соціальних зобов'язань держави) установок. Однак дуже часто такі сподівання на практиці не втілюються. Прикладом може слугувати ситуація з проблемами виплат пенсій “чорнобильцям”, “афганцям”, “дітям війни” та іншим пільговим категоріям громадян, які існують протягом останнього десятиліття в нашій державі. Це підриває авторитет влади і сприяє поширенню протестних настроїв у середині суспільства.

Проявом патерналістської ідеології є те, що державна влада розглядає принцип народного суверенітету виключно як похідний від державного суверенітету. В умовах демократичної трансформації цей принцип втрачає реальний зміст і перетворюється на звичайне гасло політичної боротьби за владу. До нього звертаються представники державної влади лише з метою легітимації своїх особистих та партійних інтересів за допомогою проведення виборів та референдумів. У суспільстві з патерналістським рівнем правової культури дуже часто форми безпосередньої демократії стають дієвим механізмом маніпуляції влади із суспільством, яка дає змогу в квазілегітимний спосіб приватному інтересу надати формально-юридичного статусу публічного. Свого часу цей феномен В. Ільїн називав “сліпою демократією” [4, с. 160].

Не випадково за експертною оцінкою міжнародної недержавної дослідницької установи Freedom House Україна належить до “частково вільних” країн, для яких характерне порушення політичних та громадянських прав, панування корупції, порушення принципу верховенства права та домінування у політичній сфері однієї політичної партії [5, с. 7].

Наступна ознака пострадянської правосвідомості – правовий нігілізм, який є деформацією правосвідомості особи та суспільства, що характеризується усвідомленим ігноруванням вимог закону, запереченням значущості норм та принципів права або зневажливе до них ставлення. Причини такої деформації правосвідомості глибинні. Вони зумовлені наступністю нігілістичних традицій – упродовж всього періоду існування СРСР формувалося нігілістичне ставлення до правових норм, які приймали, догоджаючи чинній владі, та втілювали у життя з порушенням принципів справедливості, свободи, рівності. Державу і право марксистська ідеологія трактувала не як інститути, основною цінністю яких є забезпечення інтересів та потреб людини і суспільства, а як, відповідно до висловлювання В. Леніна, “апарат примусу” та “засіб примусу” одного класу щодо іншого. Саме в цей період на державному рівні обґрунтовували ідеї про відмирання держави і права за соціалізму, про перевагу всевітньої пролетарської революції над правами людини, про пріоритетність постанов комуністичної партії перед законами тощо. В умовах демократичної трансформації наслідком такого правового нігілізму стало те, що громадяни зневірилися у тому, що можна захистити свої права, звертаючись до конституції та законів.

Наслідком такого правового нігілізму є відчуття правової безвідповідальності як держави перед особою, так і особи перед державою. Для України, як і більшості посттоталітарних держав, які перебувають у стані демократичної трансформації, характерна безвідповідальність органів державної влади перед суспільством. Це великою мірою зумовлено тим, що на законодавчому рівні передбачено абсолютний імунітет для вищих посадових осіб державної влади. Звичайно, не ставиться під сумнів частковий імунітет цих осіб, однак може йтися лише про гарантування їх незалежного статусу виключно в межах виконання їх професійних обов’язків і в жодному разі такий статус не може розглядатися як привілей, що ставить особу вище від норми закону. Як відомо, правова норма наділена двосторонньою юридичною силою, тобто вона поширюється і на звичайних громадян, і на тих, хто брав участь в її підготовці та прийнятті, чи тих, хто виступає гарантом її дотримання. Що стосується представників влади, то вони повинні бути взірцем безумовного виконання не лише правових, але й етичних норм.

Стереотипи пострадянської правосвідомості щодо правової відповідальності залишаються характерними для значної частини звичайних громадян України. Установка про те, що будь-яка особа тією чи іншою мірою відповідальна перед державою, не стала домінантою правосвідомості для частини українського соціуму. Але без усвідомлення того, що поряд з широким спектром демократичних прав та свобод людина в своїх діях щонайменше обмежена конституційними обов’язками, про формування громадянського суспільства з високим рівнем правосвідомості складно говорити. У загальному вигляді вказане положення сформульоване як конституційна вимога додержуватися конституції та законів держави, сплачувати податки, захищати вітчизну тощо. Конституції окремих демократичних країн (наприклад, Німеччини) містять вимогу, що громадяни зобов’язані захищати конституційний лад і вільний демократичний порядок.

Дотримання конституції та законів є невід’ємним обов’язком кожного громадянина навіть у разі, якщо, на його думку, закон несправедливий щодо громадянина, він зобов’язаний його дотримуватися (хоча б у частині, яка не порушує фундаментальні права), докладаючи усіх можливих зусиль для його зміни у легальний спосіб. Громадяни з високим рівнем правосвідомості повинні бути відповідальними у своїх діях і розуміти, що їхні неправомірні дії передбачають застосування санкцій з боку держави. Абсолютно протилежний підхід до розуміння своїх громадянських обов’язків можна спостерігати в період проведення виборів, коли громадяни, чи то в статусі звичайного виборця, який володіє активним виборчим правом, чи то в статусі члена виборчої комісії, свідомо порушують виборче законодавство на користь окремого кандидата чи політичної сили, сподіваючись уникнути юридичної відповідальності.

Особливу небезпеку для реалізації принципу народного суверенітету, як і загалом основ демократії, становлять неправомірні дії окремих груп суспільства, його інститутів, зокрема ЗМІ, які чинять тиск на діяльність органів правосуддя. Останніми роками така негативна практика, враховуючи й країні її форми (“смітників люстрація”, “публічне каяття суддів перед активістами” тощо), набула особливого поширення, про що свідчать дані Реєстру повідомлень суддів про втручання у діяльність судді з метою здійснення правосуддя. За 2016 р. та першу половину 2017 р. зареєстровано понад сто тридцять таких звернень суддів, більшість з яких зумовлені діями громадських активістів [6]. Такі дії з боку громадськості нічого спільного з принципом народного суверенітету не мають. І навіть більше, вони є безпосередньою загрозою як для особистих прав людини, так і загалом для правопорядку в державі.

У відносинах між громадянським суспільством та державою в контексті проблеми реалізації принципу народного суверенітету важливим є питання правової демаркації, встановлення правових меж їх компетенційних повноважень [7, с. 152–158]. Головною відмінністю між цими двома формами суспільної організації є природа інтересу, на якому вони ґрунтуються. Якщо для громадянського суспільства головним завжди є приватний інтерес, то для держави цей інтерес може мати лише публічний характер. На цей аспект свого часу вказував А. Фергюсон. Звісно, такий розподіл не означає, що приватні та публічні інтереси жорстко протиставляються. Навпаки, як зазначав А. Фергюсон, найкращою для держави та громадянського суспільства є ситуація, коли ці інтереси не протистоять, а взаємодоповнюють один одного, але межа між приватним і публічним ніколи не стирається. Поступове стирання чи замулювання цієї межі вчений визначав поняттям “корупція”, коли на певному етапі вже не можна чітко встановити, в яких інтересах діє той чи інший інститут [8, с. 335–344].

На нашу думку, цей критерій розмежування між приватним і публічним як основа для визначення меж компетенції держави та громадянського суспільства, яку запропонував ще А. Фергюсон, виявляє свою актуальність для сучасної України. З боку держави ми маємо справу з різноманітними спробами та механізмами використання ресурсів публічної влади для задоволення приватних чи групових інтересів, що неминуче призводить до корупції. Однак існує небезпека, що і з боку громадянського суспільства контроль за публічною владою може також ставити індивідуальні чи корисливі інтереси, що містять загрозу корупційних дій. В цьому контексті відкритим залишається питання, яке викликало широку громадську дискусію щодо необхідності електронного декларування доходів фізичних осіб, що здійснюють діяльність, пов’язану із запобіганням, протидією корупції, імплементацією стандартів у сфері антикорупційної політики, моніторингом антикорупційної політики в Україні згідно із останніми змінами до Закону України “Про запобігання корупції” [9].

Проблема реалізації принципу народного суверенітету в період демократичної трансформації тісно пов’язана з наявністю дієвого конституційно-правового механізму забезпечення безпосередньої участі громадян у здійсненні влади. Цей принцип є невід’ємним правом народу на владу, однак він набуває реального змісту, передусім, через легітимну діяльність органів публічної влади. Відсутність такого механізму призводить до того, що основна маса народу або залишається поза сферою політичного життя, або, навпаки, стає занадто активним суб’єктом політики в ситуації, коли влада перестає бути ефективною та справедливою.

У Конституції України закріплено такі основні форми безпосередньої демократії, як: вибори, референдум, мирні зібрання, звернення до органів публічної влади. Разом з тим згідно зі ст. 69 Конституції України допускаються й інші форми здійснення народного волевиявлення. Однак ці конституційні права в роки незалежності Української держави так і не були повною мірою забезпечені, а відтак і реалізовані.

Найпоширенішою формою безпосередньої демократії в Україні залишаються вибори, на основі яких формуються вищі органи державної влади (Верховна Рада України і Президент) та місцевого самоврядування. Хоч в Україні з 1991 р. діють спеціальні закони про вибори, в яких закріплено основоположні принципи виборчого права, що є складовою міжнародних стандартів, та вироблена чітка процедура проведення виборів, вони не забезпечують сповна реалізацію принципу

народного суверенітету. Попри видимість демократичності виборчої процедури, громадяни не можуть реалізувати своє право безпосередньо обирати депутатів парламенту, через те, що Закон України “Про вибори народних депутатів України” 2012 р. передбачає обрання половини складу парламенту за пропорційною системою із закритими списками.

Відповідно до Закону формування партійного списку є виключно прерогативою партійного керівництва, рішення якого може прийматися без участі громадськості. Роль українського суспільства в цьому випадку зводиться лише до технічного голосування за кандидатів від партії, кредит довіри до яких прямо пропорційний до кредиту довіри громадян до політичної партії. Оскільки довіряють політичним партіям та їхнім лідерам, згідно із останніми соціологічними дослідженнями, 6 % населення [10], ймовірність того, що до парламенту потраплять кандидати від політичних сил, авторитетних серед громадян, дуже низька. Не сприяє цьому і прийняття Верховною Радою України Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про вибори народних депутатів України” [11], відповідно до якого політична партія, яка потрапила до парламенту, може вилучати кандидатів у народні депутати України у багатомандатному виборчому окрузі, які за підсумками результатів виборів вважаються необраними, зі свого виборчого списку в будь-який час після дня виборів.

Подібна ситуація і щодо чинного сьогодні Закону України “Про місцеві вибори”, норми якого передбачають, що кандидатами в депутати до місцевих рад можна висувати лише представників партій. І навіть більше, Законом передбачено, що кінцеве рішення про відкликання депутата приймає виключно партія [12]. Незважаючи на те, що в жовтні 2015 р. на місцевих виборах вперше застосовано преференційну виборчу систему, яка дозволяє виборцям самим визначати, за якого кандидата віддати свій голос, вона в частині підрахунку голосів та встановлення результатів виборів виявилася недосконалою, що не дало змоги об’єктивно відобразити волю виборців відповідним представництвом у місцевих радах. Результати виборів засвідчили, що значний відсоток кандидатів від політичних сил, які користувалися підтримкою виборців і за яких проголосувала в окремих округах більшість, не потрапили до місцевих представницьких органів влади.

Ще однією важливою формою реалізації народного суверенітету є референдум. За двадцять шість років незалежності в Україні було проведено лише два загальнонаціональні референдуми. Причому один з них (1 грудня 1991 р.) стосувався проголошення України суверенною, незалежною державою, а другий (16 квітня 2000 р.), що проводився за народною ініціативою і мав на меті внесення змін до Конституції, так і не був реалізований. Інші спроби проведення всеукраїнських референдумів, які стосувалися здебільшого питання внесення змін до Конституції, не були успішними. Перший законодавчий акт, який регулював порядок та процедуру проведення референдумів в Україні (Закон України “Про всеукраїнський та місцевий референдум” був прийнятий ще в 1991 році), втратив чинність після того, як 6 листопада 2012 року набув чинності Закон України “Про всеукраїнський референдум”. Примітним є те, що новий Закон неоднозначно сприйняли в українському суспільстві та політикумі, він вже понад рік перебуває на розгляді Конституційного Суду України щодо його конституційності, а новий закон про місцевий референдум так і не прийнято.

Як відомо з досвіду демократичних держав світу, народний референдум, поряд із іншими формами безпосередньої та представницької демократії, може бути ефективним засобом ухвалення надважливих питань суспільного та державного значення, зокрема прийняття конституції. Відповідно до тексту Конституції України (Преамбула, ст. 5 Конституції України), так само, як і правової позиції єдиного органу конституційної юрисдикції (Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р., 3 жовтня 1997 р., 30 травня 2001 р., 5 жовтня 2005 р., 16 квітня 2008 р. та ін.), Конституція України є установчим актом народу, в якому закріплено основоположні принципи та правила життя держави та суспільства, які встановлюють межі державної влади і гарантують права людини [13, с. 55]. Принцип народного суверенітету найповніше виражається через установчу владу народу і, зокрема, через реалізацію невід’ємного права народу приймати конституцію, адже, як слушно зазначає В. Речицький, аксіоми й підвалини життя мають визначати безпосередньо люди, а не їх політичні обранці. Що ж стосується тактичних юридичних проблем, то ними можуть опікуватися депутати та громадські активісти [14, с. 176].

В умовах демократичної трансформації в Україні маємо абсолютно протилежну ситуацію, коли державна влада (установлена влада) перейняла на себе невластиву їй функцію установчої влади, самостійно, без урахування волі народу, змінює конституцію у частині повноважень органів державної влади (форму державного правління), а по суті конституційний лад, порушує частину 3 статті 5 Конституції України. Саме таку ситуацію можна було спостерігати у 2004 року (Закон України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV), у 2010 році (Рішення Конституційного Суду України у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30 вересня 2010 року; Закон України “Про внесення змін до Конституції України щодо проведення чергових виборів народних депутатів України, Президента України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів” від 1 лютого 2011 року), а також у 2014 році (Закон України “Про відновлення дії окремих положень Конституції України” від 21 лютого 2014 року).

І в такому разі можна констатувати, що звернення до принципу народного суверенітету вищими органами державної влади було зумовлене не міркуваннями забезпечення прав та свобод громадян, а лише мотивами політичної доцільності та особистими інтересами.

Що стосується реалізації права громадян на мирні зібрання, яке закріплене в статті 39 Конституції України, то воно так і не було нормативно закріплено на рівні спеціального закону. До останнього часу адміністративні суди України застосовували нормативно-правовий акт держави, що вже не існувала – Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 року № 9306-XI “Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР”. Відсутність спеціального закону про мирні зібрання суттєво ускладнює повноцінну реалізацію громадянами цього права, оскільки в одній статті Конституції неможливо передбачити конкретні деталі або процедури. Закріплення цього права на рівні загальних положень Основного Закону відкриває можливості для зловживання і надає владі невинуватено широку свободу дій [15, с. 32].

Всі інші форми безпосередньої демократії, спрямовані на реалізацію принципу народного суверенітету, що передбачені Конституцією України, окрім права громадян на звернення, також не набули нормативно-правового регулювання на рівні спеціального законодавства.

Вищезазначене є свідченням того, що в Україні так і не вироблений дієвий механізм формування органів публічної влади та контролю за нею, відсутні конституційно-правові засоби запобігання використанню приватних (партійних) інтересів у публічній сфері – політичній корупції. Чинне законодавство залишає громадян України в статусі пасивних учасників, спостерігачів політичного процесу, а народний суверенітет – політичною декларацією. Ситуація, що склалася, потребує системного наукового аналізу форм досягнення і реалізації суверенного права народу на владу та формування пропозицій щодо вдосконалення Конституції України та конституційного законодавства в цій сфері. Відсутність необхідного для реалізації народом потенціалу демократичних інститутів, їх недосконалість породжують антагонізм між владою та суспільством, призводять до звуження спроможності застосування прямого народовладдя у формуванні та реалізації державою її внутрішньої та зовнішньої політики.

Висновки. В умовах демократичної трансформації реалізація принципу народного суверенітету ускладнюється через спроби його використання як владою, так і суспільством у своїх особистих корисливих інтересах. Якщо цей принцип використовують виключно в інтересах державної влади, існує загроза політичної корупції та делегітимації влади. Зловживання принципом народного суверенітету громадянським суспільством спрямоване проти основоположних прав людини та чинного правопорядку. Лише формування єдиного підходу до розуміння правової природи народного суверенітету як основоположного принципу демократичної правової держави та механізму його спільної реалізації державою та громадянським суспільством є умовою успішного переходу від авторитаризму до демократії. Відсутність такого механізму неминуче призведе до конфлікту та протистояння між цими двома формами спільної організації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Барабаш Ю. Г. *Нариси з конституційного права* : зб. наук. праць / Ю. Г. Барабаш. – Х.: Право, 2012. – 160 с.
2. Ковальчук В. Б. *Правові засади громадянського суспільства та державної*

влади в процесі демократичної легітимації: монографія / В. Б. Ковальчук, С. І. Іщук – Острого: Видавництво Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2013. – 268 с. 3. Соціологічне дослідження “Громадський сектор і політика: взаємодія, нейтралітет чи боротьба” (17–22 травня 2013 року) Фонду “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва” та Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова [Електронний ресурс] / Фонд “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва”. – Режим доступу: http://www.dif.org.ua/ua/polls/2013-year/gromadskii-sektor-i-politika-vzaemodija_-neitralitet-chi-borotba_---zagalnonacionalne-ta-ekspertne-opituvannja.htm/

4. Ильин И. А. О сущности правосознания / И. А. Ильин // Теория государства и права / под ред. В. А. Томсинова. – М. : Зерцало, 2003. – С. 159–400. 5. Розвиток громадянського суспільства України в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів / В. М. Яблонський, О. М. Балакірева, Т. В. Бельська [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського. – К.: НІСД, 2016. – 72 с. 6. Реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність / Вища рада правосуддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vru.gov.ua/add_text/203 7. Прокопов Д. Є. Громадянське суспільство і держава: правові проблеми демаркації / Д. Є. Прокопов // Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: матеріали міжнар. конфер. (7 квітня 2008 року, м. Київ). – К.: НДІ приватного права та підприємництва, 2008. – 323 с. 8. Фергюсон А. Опыт истории гражданского общества / А. Фергюсон; пер. с англ. И. И. Мюрберг; под ред. М. А. Абрамова. – М.: РОССПЭН, 2000. – 391 с. 9. Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб: Закон України від 23.03.2017 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 14. – Ст. 159. 10. Соціально-політичні настрої жителів України та рейтинг підтримки політичних партій і політичних лідерів: травень – червень 2016 року / Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=628> 11. Про внесення змін до Закону України “Про вибори народних депутатів України” щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партій у багатомандатному виборчому окрузі: Закон України від 16.02.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 11. – Ст. 126. 12. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 37–38. – Ст. 366. 13. Ковальчук В. Установча влада народу та сучасний конституційний процес в Україні / В. Ковальчук // Теорія і практика конституціоналізму: український і зарубіжний досвід : Матеріали другої наук.-практ. конфер., 29 квітня 2016 року. – Львів: ННПП Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2016. – С. 44–55. 14. Речицький В. До питання про конституційно-правові гарантії народного суверенітету в Україні / В. Речицький // Вісник Конституційного Суду України. – 2016. – № 4–5. – Ст. 168–177. 15. Іщук С. До проблеми правового забезпечення мирних зібрань в Україні / С. Іщук // Теорія і практика конституціоналізму: український і зарубіжний досвід : матер. третьої наук.-практ. конфер., 19 травня 2017 року. – Львів: ННПП Нац. ун-ту “Львівська політехніка”, 2017. – С. 29–32.

REFERENCES

1. Barabash Yu. H. *Narysy z konstytutsiynoho prava : zb. nauk. pr.* [Essays are from a constitutional right : collection of scientific labours]. Kharkiv. Pravo Publ., 2012, 160 p. 2. Koval'chuk V. B., Ishchuk S. I. *Pravovi zasady hromadyans'koho suspil'stva ta derzhavnoyi vlady v protsesi demokratychnoyi lehitymatsiyi: monohrafiya* [Legal principles of civil society and state power are in the process of democratic legitimation: monograph]. Ostroh, Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu “Ostroz'ka akademiya” Publ., 2013, 268 p. 3. *Sotsiolohichne doslidzhennya „Hromads'kyy sektor i polityka: vzayemodiya, neytralitet chy borot'ba” (17–22 travnya 2013 roku) Fondu „Demokratychni initsiatyvy imeni Il'ka Kucheriva” ta Ukrayins'koho tsentru ekonomichnykh i politychnykh doslidzhen' imeni O. Razumkova* [Sociological research is the „Public sector and policy: co-operation, neutrality or fight” (on Mays, 17–22, 2013) of Fund, is „Democratic initiatives of the name of Il'ka Kucheriva” and Ukrainian center of economic and political researches of the name of O. Razumkova]. Available at: http://www.dif.org.ua/ua/polls/2013-year/gromadskii-sektor-i-politika-vzaemodija_-neitralitet-chi-borotba_---zagalnonatsionalne-ta-ekspertne-opituvannja.htm/ 4. Yl'yn Y. A. *O sushchnosti pravosoznannya* [About essence of sense of justice]. Moscow, Zertsalo Publ., 2003, pp. 159–400. (In

Russian). 5. Yablons'kyy V. M., Balakiryeva O. M., Byel's'ka T. V. *[ta in.] Rozvytok hromadyans'koho suspil'stva Ukrayiny v umovakh vnutrishnikh i zovnishnikh vyklykiv* [Development of civil society of Ukraine is in the conditions of internal and external calls]. Kyiv, NISD Publ., 2016, 72 p. 6. *Reyestr povidomlen' suddiv pro vtruchannya v diyal'nist' / Vyshcha rada pravosuddya* [A register of reports of judges is about interference with activity / Higher advice of justice]. Available at: http://www.vru.gov.ua/add_text/203 7. Prokopov D. Ye. *Hromadyans'ke suspil'stvo i derzhava: pravovi problemy demarkatsiyi* [Gromadyanske society and state: legal problems of demarcation]. Hromadyans'ke suspil'stvo v Ukrayini: problemy zabezpechennya pravotvorchoyi diyal'nosti: Materialy mizhnarodnoyi konferentsiyi [Civil society in Ukraine: problems of providing of pravotvorchei activity: Materials of international conference]. Kyiv, NDI pryvatnoho prava ta pidpryyemnytstva Publ., 2008, 323 p. 8. Ferhyuson A. *Opyt ystoryi hrazhdanskoho obshchestva* [Experience of history of civil society]. Moscow, Rosspen Publ., 2000, 391 p. (In Russian). 9. *Pro vnesennya zmin do deyakykh zakoniv Ukrayiny shchodo osoblyvostey finansovoho kontrolyu okremykh katehoriy posadovykh osib: Zakon Ukrayiny vid 23.03.2017 roku* [About making alteration in some laws of Ukraine in relation to the features of financial control of separate categories of public servants: A law of Ukraine is from 23.03.2017 year]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny Publ., 2017, Vol. 14, 159 p. 10. *Sotsial'no-politychni nastroyi zhyteliv Ukrayiny ta reytnyh pidtrymky politychnykh partiy i politychnykh lideriv: traven' – cherven' 2016 roku* [Socio-political moods of habitants of Ukraine and rating of support of political parties and political leaders: May is June, 2016]. Available at: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=628> 11. *Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny "Pro vybory narodnykh deputativ Ukrayiny" shchodo vyklyuchennya kandydativ u narodni deputaty Ukrayiny z vyborchoho spysku partiy u bahatomandatnomu vyborchomu okruzi: Zakon Ukrayiny vid 16.02.2016 roku* [About making alteration in Law of Ukraine "On elections of folk deputies of Ukraine" in relation to the exception of candidates in folk deputies of Ukraine from the electoral roll of parties in a multicapability-based electoral district: A law of Ukraine is from 16.02.2016 year]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny Publ., 2016, vol. 11, 126 p. 12. *Pro mistsevi vybory: Zakon Ukrayiny vid 14.07.2015 roku* [About local elections: A law of Ukraine is from 14.07.2015 year of]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny Publ., 2015, vol. 37–38, 366 p. 13. Koval'chuk V. *Ustanovcha vlada narodu ta suchasnyy konstytutsiyyny protses v Ukrayini* [Constituent power of people and modern constitutional process is in Ukraine]. Teoriya i praktyka konstytutsionalizmu: ukrayins'kyy i zarubizhnyy dosvid : Materialy druhoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Theory and practice of constitutionalism: Ukrainian and foreign experience : Materials of the second naukovo-praktichnoy conference]. Lviv., NNIPP NU „L'vivs'ka politekhnika” Publ., 2016, pp. 44–55 14. Rechys'kyy V. *Do pytannya pro konstytutsiyno-pravovi harantiyi narodnoho suverenitetu v Ukrayini* [To the question about constitutionally legal guarantees of folk sovereignty in Ukraine]. Visnyk Konstytutsiynoho Sudu Ukrayiny Publ., 2016, vol. 4–5, pp. 168–177 15. Ishchuk S. *Do problemy pravovoho zabezpechennya myrnykh zibran' v Ukrayini* [To the problem of the legal providing of peaceful collections in Ukraine]. Teoriya i praktyka konstytutsionalizmu: ukrayins'kyy i zarubizhnyy dosvid : Materialy tret'oyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi [Theory and practice of constitutionalism: Ukrainian and foreign experience : Materials of the third naukovo-praktichnoy conference]. Lviv, NNIPP NU „L'vivs'ka politekhnika” Publ., 2017, pp. 29–32/

Дата надходження: 14.06.2017 р.